

Világszép tájakon, a Nagy Háború ösvényein az Alpoktól az Adriáig Szlovéniai kalandozások 3.

2018. szeptember 19-23.

Katonai temetőket látogattok?- kérdezte ismerősöm, amikor átfutotta a CSMKE 2018-as őszi kirándulásának programját. Első ránézésre valóban sok háborús emlékhely is szerepelt az úti-tervben, sokszor ismeretlen nevű falvakban, kisvárosokban. Az, hogy ez az utazás sokkal gazdagabb, összetettebb és érdekesebb volt, mint az az előzetesből látható volt, a résztvevők számára is csak az ötödik nap végére derült ki. Kiválóan szervezett, tudatosan felépített program volt, magas színvonalon dolgozó idegenvezetővel.

Már az első napon ízelítőt kaptunk a különleges tájakból és a történelemből egyaránt: a nagy távolságok miatt a szokottnál is korábbi indulás és a szükséges pihenők után a késő délutáni órákban már a kiinduló-ponton voltunk, a nagy hegyek között.

A Béke ösvénye /szlovén nyelven Pot miru/, az egykori Isonzó-front menti területeket, embereket, valamint a gazdag történelmi és természeti örökséget köti össze. A front számos emléket hagyott maga után, amelyeket a különböző intézmények és egyesületek segítségével példászerűen megőriztek és gondoskodnak a fenntartásukról. A katonai temetők, kavernák, lövészárkok, csontkamrák, kápolnák, emlékművek, szabadtéri múzeumok és egyéb emlékhelyek az európai történelem jelentős anyagi és szellemi örökségét képezik. Az ösvény egységes jelzésekkel ellátva jól követhető utakat mutat. Akik vállalkoznak a tartalmas időutazásra, a gyönyörű panorámát megcsodálva és a természeti szépségeket megismerve választhatják a rengeteg extrém és hagyományos sportolási lehetőséget, találkozhatnak az itt élő emberekkel, belekóstolhatnak a mai életbe és helyi ínyencségekbe is. Emellett megismerhetik a történelmet, a kultúrát. Mindez együtt, komplexen jelenti a Béke ösvényét, amelyet 2000-től 2011-ig tettek látogathatóvá a front teljes hosszában, az Alpoktól az Adriáig a szlovén-olasz határ mindkét oldalán. Az itt található emlékek, látnivalók megmutatják a világtörténelem leghosszabb és legvéresebb hegyi háborújának helyszíneit.

Első esténket az Ösvény legészakibb kiinduló pontján, Log Pod Mangartomban, egy magas hegyekkel körülvett kicsi faluban kezdtük. Nevét a Mangart hegytől kapta, amely Szlovénia harmadik legmagasabb hegycúcsa. Utunk során átkeltünk a szédítően magas, fontos nemzetközi útvonalon, a Predil-hágón, amely a közeli Tarvisió felé visz /Szlovénia legmagasabban fekvő útja/. Fentről láthattuk az idilli szépségű Predil-tavat, több rossz állapotban megmaradt világháborús erődöt, valamint néhány kisebb emlékhelyet. Log Pod Mangartomban készült a hatalmas hegyet átfűrő kicsi alagút /Ferenc József császár bányavárat/, amelyet eredetileg bányászati célból építettek, a háború idején pedig a hadi felszerelések és az ellátmányok gyorsabb szállítására használták. A faluban található katonai temetőben a jellegzetes fejfedőjükkal díszített bosnyák sírkövek /nisanok/ jelzik, hogy az osztrák-magyar hadseregben speciálisan magashegyi viszonyokban edzett bosnyák katonák, a Monarchia egyedüli iszlám hitű egységei is részt vettek a harcokban. A számukra épített dzsámit a háború után lebontották. Kisebb számban magyar sírok is láthatók az eredeti helyén megmaradt hegyi temetőben.

A völgybe leereszkedve a hatalmas hegyekkel övezett, ám meglehetősen széles, jól járható Boveci-medencében indultunk dél felé. Ez a hely az ókori Borostyánkőút egyik mellékága volt és ma is forgalmas főútvonal. Bovecet jelenleg Szlovénia kaland fővárosának tekintik, az extrém vízi-légi és szárazföldi sportok központjának, és itt forgatták a híres Narnia-filmeket. A főút mellett a Napóleon kora óta többször használt Kluze-erődöt néztük meg, majd egy kisebb hegyi túrával a Hermann erődöt vettük be. A korabeli katonák számára létezett egy gyorsabb út: a függőleges sziklafalba egy egyszerű via ferrata utat készítenek. /A via ferrata vasalt, vaslépcsőkkel kialakított sziklamászó utat

jelent, ami mára a divatos extrém sportok közé tartozik, kezdetben a hegyi háborús terepeken segítettek lerövidíteni a távolságokat./ Útközben egy nagyméretű, zezugos sziklába mélyített kavernán haladtunk keresztül, amelyben még a kézifegyverek számára készített lőállások is megmaradtak.

Kaverna: Sziklába vájt üreg, amely hegyi terepen állásharcok idején a katonák pihenésére, lőszer, élelem tárolása számára mélyen a földbe vagy sziklába vájt üreg vagy üregrendszer. Kemény teleken átmenetileg jégbe is vájtak kavernákat.

Állásháború:/lövészárók-hadviselés/ a védelmi jellegű hadműveletek egyik speciális fajtája, amikor a küzdő felek megerősített pozíciókat, egymással összekapcsolt lövészárkok bonyolult rendszerét építik ki, illetve kísérleteket tesznek az ilyen védelmi rendszerek leküzdésére. Az első világháborúban, különösen sziklás hegyi terepeken /jellemzően az isonzoí-doberdói helyszíneken/ igen elterjedt volt. A köznyelvben pontatlanul használt állóháború helyes szakmai megnevezése.

Visszaúton már szükség volt az elemlámpákra, teljes sötétségben értünk le a hegyről... A Kluze-erőd mellett a Koritnica folyó 61 méteres mélységben dübörögve zúgó hangját hallgatva /Szlovénia legmélyebb szurdoka/, a hatalmas hegyek körvonalait látva, könnyű volt elképzelnünk, mit érezhettek azok a magyar és más alföldi országokból érkezett katonák, gyakran tizen-, huszoneves fiatalok, akik, nemcsak hogy nem jártak hasonló vidéken, de még csak nem is hallottak ilyen ijesztően óriási hegyek létezéséről...

Kobarid – Caporetto – Karfreit

Közép-európai történelmi város, változó nevei változó időszakokat jelentenek. A Monarchia idején Karfreit, a második világháborúig Olaszországhoz tartozott: ekkor Caporetto a neve, a háború után Jugoszlávia, később Szlovénia része, ahogy jelenleg is: Kobarid néven. /Érdemes figyelni a városnevekre: idegenvezetőnkkel esett meg régebben a történet: egyik utasa Kobaridban járva megkérdezte, mikor mennek abba a sokat emlegetett Caporetto nevű városba.../

Az Isonzó /történelmi olasz nevéen/ kiszélesedett völgyében terül el a város, már a hallstadt-i időkben lakott település volt, a középkorban tűzvész pusztította, elfoglalták a törökök, majd Napóleon csapatai is jártak erre. A folyó szlovén neve Soca, ma már sokkal inkább az extrém sportok: a rafting, canyoning és más vízisportok egyik európai központjaként ismert.

Kobarid a Béke ösvényének és az első világháborúnak egyik legfontosabb helyszíne. A 12 isonzoí csata, amelyek a város környékén lévő völgyben és a környező hegyekben zajlottak, az első világháború legvéresebb csatái voltak. A 12. isonzoí csata /1917. október 24-től/ leginkább Caporettoi áttörésnéven ismert, mivel alapvetően megváltoztatta az olasz és az osztrák-magyar frontvonal erőviszonyait. A sok újszerű stratégiai megoldást alkalmazó, titokban előkészített ütközetben az osztrák-magyar csapatok, később a németek támogatásával és modern technikai segítségével nagyon gyors sikereket értek el, néhány héttel később már több tíz kilométert haladtak előre. Három hét múlva egészen a Piave folyóig kellett visszavonulniuk az olasz csapatoknak. Az olasz hadsereg veszteségei: 40 ezer halott, 20 ezer sebesült és 300 ezer hadifogoly. Több tízezren dezertáltak. Ezután az egész hadsereget újjá kellett szervezni. A végzetes támadás az olasz csapatok számára óriási meglepetés volt, ők az ellenség viharos győzelmét a „Caporettoi csoda” megnevezéssel illették, gyakran ma is... Persze hatalmas veszteségeket szenvedtek a monarchia csapatai is, akik a Piave folyóig követték az olasz csapatokat. E sorok írójának nagyapja is járt ott. A családi legendáriumban egyetlen mondat maradt fenn erről több nemzedéken keresztül: „A Piave folyó vize piros volt a vértől.”

Mindezen történéseket kiválóan mutatja be a Kobaridi Múzeum, amely a magyar turisták számára is kihagyhatatlan látnivaló. Itt a tankönyveknél sokkal átélhetőbbek, megismerhetőbbek a történelmi események. Magyar nyelvű ismertető kiadványok, magyar nyelvű film is segíti a látogatókat. A 27 négyzetméteres terepasztalon láthatók a háború környékbeli helyszínei, a hegyek-völgyek, az ezeröttszáz-kétezer méteres magasságban kanyargó harcvonalak, katonai állások és egyéb építmények. Rengeteg korabeli tárgy, kiváló installációk, érzelmekre ható hatalmas képek sora idézi fel a szomorú eseményeket. Láthatjuk Hemingway arcképét és a kórházi ágyon készült képeit: az író a környéken töltött közel két évet az olasz egészségügyi szolgálat önkéntes segítőjeként, mígnem sebesülése után leszerelték. Búcsú a fegyverektől című világhírű regényében gyakran emlegeti ezeket a helyszíneket:

„Ismeri Caporetót? - Igen – mondtam, és felrémlett bennem egy kisváros a völgyben, fehér házakkal, és egy haranglábbal a közepén. Nagyon csinos városka volt, tiszta vizű kúttal a főtéren.”/Ernest Hemingway : Búcsú a fegyverektől Európa, 1966. Fordította: Örkény István/

A nagyon tartalmas, színvonalas múzeum megérdemelten kapta meg 1993-ban az Európa legjobb múzeuma címet. A múzeum épülete mellett van a Béke ösvénye tájékoztató központja több nyelven /magyarul is/ készült írásos ismertetőkkal, könyvekkel, emléktárgyakkal és egyéb turisták által keresett cikkekkel.

A városka másik fontos látnivalója az olasz katonák legnagyobb Szlovéniában található emlékműve. A főtér templomától, amelynek ma is olasz módon különálló harangtornya van, ahogy azt Hemingway is megírta, néhány perces sétával egy művészi szépségű domborművekkel díszített kálvária mentén jutunk fel a középkorban épült Szent Antal templom köré épített emlékhelyhez. A kis templomot a harmincas években építették körbe hatalmas, koncentrikus formájú, háromszintes, nyolcszögű építménnyel. A 30-as években Itáliában kezdett országos emlékmű-építési program egyik leggrandiózusabb példája lett. Ismert művészek tervezték, Mussolini avatta fel 1938-ban. A hatalmas boltíveket zöldes színű táblákkal fedték be, ezekre vésték a 7014 ismert katona nevét, a csaták környékén lévő ideiglenes temetőekben elhantolt 2748 ismeretlen áldozat maradványait pedig egy közös épületrészben helyezték el. /Ezt hívják a szakemberek osszáriumnak, csontkamrának, ami nem tévesztendő össze a sok helyen látható csontvázak gyűjteményével. A csontkamrában a háborús helyszíneken, az elesett helyén eltemetett katonák összegyűjtött, méltó és megszentelt helyen elhelyezett maradványainak gyűjtő-és emlékhelye./ A nevek fölött minden táblán a „Presente” felirat áll. Az olasz hadseregben szokás volt az esti névsorolvasásnál, hogy az életben maradtak halott bajtársuk nevében is jelentették: „Presente!” (Jelen!) Mintha az olasz katona holtában is szolgálná hazáját, mind a mai napig... És talán az utókor is szeret rájuk úgy emlékezni, mint akik még most is jelen vannak...

A rendkívül látványos, az országútról is jól látható építményt érdemes felülről is megnézni a Google képein / Sv Antona Kobarid/, így látható a nyolcszögű forma teljes pompájában. / Sajnos mi sem vittünk magunkkal helikoptert, és paplanernyőről vagy motoros sárkányrepülőről sem tudtunk alátekinteni, ahogy a folyamatosan a fejünk fölött repkedő légi alkalmatosságok utasai teheték.../

Ha megnézzük a légi fotókat, lélegzetelállítóan gyönyörű tájakat látunk az emléktemplom és a városka körül. A nap programjához tartozott ezek felfedezése is. Kobarid környékén a Soca partjain vezetnek az Ösvény gyönyörű útjai. A folyó színét a vízében levő oldott réz teszi harsogóan élénkzöld színűvé, „smaragd folyó”, a partjain a fehér kövek szinte valószínűtlenül kontrasztos, éles vonalakat rajzolnak. A Soca folyó egyik legszebb szurdokán haladva, Kobarid után hamarosan a Napóleon-hídhoz érünk. A szép, magas kőhidat még a velenceiek építették, később a Habsburgok építették át. Nevét azért kapta, mert Napóleon seregei is átvonultak rajta. Különböző korszakok háborúiban többször lerombolták, azután mindig újjáépítették. A folyó völgye mindig forgalmas útvonal volt. A Kozjak vízesés felé tartó úton még át kell kelniünk egy 52 méter hosszú „lengőhídon” is, ami sokak számára kisebb bátorságpróbát jelentett...A híd fölött szakad a Soca folyóba a Kozjak-

patak, ennek partján mentünk tovább az egyre szűkebb és meredekebb hegyi úton az ország egyik legszebb vízesése felé. A folyó partján sok jelét láttuk a régi háborús cselekményeknek, de a szépséges táj itt átvette az uralmat a régmúlt felett. A gyönyörű vízesés szűk résen át 15 méter magasból lezúduló vízfüggönye az általa kivésott kis tóba zuhan. A patak partján a mi csapatunk is letette névjegyt, a bőségesen található kavicsokból készített egyedi szobrocskák formájában...

Délután szálláshelyünkre, Tolmin városába tértünk vissza, itt a másik híres természeti képződmény, a Tolmin-szurdok megtekintése várt ránk.

Tolmin a Felső-Soca-völgy olaszos hangulatú kisvárosa, gazdasági és közigazgatási központ a Soca és az Idrijca folyók összefolyásánál. Számatalan hegyi útvonala a hegyvidéki turizmus központjává teszi. A környék legszebb kirándulóhelye a Tolminka-patak szurdokvölgye. Vadregényes patak, hatalmas magasságok-mélységek, ritka védett növények és néhány különleges „objektum” is található itt. Például az Ördöghíd, amely 60 méteres magasságban ível át a szurdok felett, és amit visszaúton letről is újra látunk /így talán még ijesztőbb a magassága.../ Találkoztunk a híres medvefejjel, ami egy sziklahasadékba beszorult zöld mohával dúsan benőtt medvét formázó természetes kődarab. A szurdok egy távolabbi pontja a Dante-barlangról ismert, mivel Dantét Tolminban történt látogatása során a hagyomány szerint a barlang látványa indította a pokol leírására az Isteni színjátékban. A barlanghoz vezető út nehezen járható, csak a bejárat kis része látható, a belső járatokat látogatni csak speciális barlangász felszereléssel lehetne, így a meglátogatását mi is másik alkalomra halasztottuk. A csodás természeti környezetben több kisebb híd is útba esik, köztük egy igazi „lengőhíd”, ami újabb lehetőséget kínál a bátorságunk bizonyítására. Egy szlovén diákcsoport tagjai becsukott szemmel mentek a hídra, majd a gyerekek közös erővel alaposan megmozgatták az ingatag építményt. Úgy látszott, jó móka lett belőle...

Javorcai Szentlélek-kápolna, az osztrák-magyar közös dandár emléktemploma

Keskeny és nagyon meredek út vezet a Tolmin közelében lévő kápolnához, amelyet a legszebb Szlovéniában lévő I. világháborús emlékhelynek tartanak. Háromszáz méteres szakadékok felett vezet a kifejezetten keskeny, korlátok nélküli, köves, csúszós hegyi út, ezért saját járművünket helyi kisbuszokra kellett cserélni, amelyeket szemmel láthatóan gyakorlott sofőrök vezettek. /A magyar nyelvű motoros turisták számára készült útikönyv is felhívja olvasói figyelmét arra, hogy kifejezetten veszélyes út ez, amelyet csak a nagyon tapasztalt és jó idegzetű motorosoknak ajánlanak.../Az épület létrejötté is kész csoda: már 1916-ban elkezdték építeni, miközben a környező hegyekben tombolt az 5. és a 6. isonzói csata. Egy hatalmas, kőtalapzattal megerősített lejtőre építették, magas lépcsővel, külseje a boldog békeidők szecessziós stílusát idézi. Az épület tervezője bécsi, a kivitelező mérnök magyar. Maga az épület fából készült. Gazdagon festett kék-fehér belső tér némi arannyal kiegészítve, fekete betűkkel teleírt barna fatáblák az oldalfalakon – ez jellemzi a templombelső. A szépen gondozott épület tornyán jól látható az osztrák és a magyar, a külső falakon a Monarchia tartományainak címerai. A bejárat felett harangtorony és napóra. A templomot a harcokban elesett katonatársakra emlékezve építették. Nagyon különleges és egyedi módon örökítették meg az áldozatok neveit. A templom belső falaira függesztették fel a „Halottak Könyvét”. Ezek a több méter magas, vastag tölgyfatáblák kinyithatók, „lapozható”, mivel a környékbéli harcokban elesett közel 3000 katona neve számára kellett a hely... A neveket betűnként égették bele a fatáblákba, így azok meglehetősen tartósan bizonyultak. Az elesettek nevei alakulatonként, rendfokozat szerinti bontásban, betűrendben sorakoznak a táblákon. A monarchia minden nemzetisége szerepel rajtuk: cseh, szlovák, horvát, román, osztrák és persze rengeteg magyar név. Nagyvárad, aradi, máramarosszigeti és a híres szegedi 46-os zászlóalj nevei. A háború alatt a templomban minden vasárnap misét tartottak minden felekezet tagjai részére. Az emlékhely jelenleg egyedi művészeti

gyöngyszem, a béke szimbóluma. Egy felújításkor talált felirat szerint „A gyűlölet ne lépje túl a halottak hamvait.” Javorca 2007-ben Európai Örökség címet kapott. Szlovénia államilag védett kincsei közé sorolta a kápolnát, példamutató módon ápolja és gondozza. Az épület legfőbb őrzője Rock, a jellegzetes hajviseletéről és öltözködéséről elnevezett motoros férfi, aki a Tolmini Múzeum alkalmazottja, az épület kulcsának őrzője és egyben történetének szenvedélyes kutatója is. Évek óta gyűjti a neveket, történeteket, fogadja és eligazítja az elesett katonák rokonait, utódait, közben mindent megörökít, feljegyez. Szívesen elbeszélget ezekről a látogatókkal, örömmel fogadja az önkéntes felajánlásokat, árusítja a képeslapokat, könyveket, emléktárgyakat. „A Béke Ösvénye az Alpoktól az Adriáig. Az Isonzó-front útikönyve” című már magyarul is kapható könyvet sok útitársunk megvette itt. Azon tanakodtunk, hogy tudnánk a Somogyi-könyvtár számára is megvenni, végül könyvtárosok és más útitársak, 1-1 eurónként adtuk össze az árát. A szép, tartalmas könyv hamarosan olvasható lesz könyvtárunkban, reméljük, segít abban, hogy sokan kedvet kapjanak a gyönyörű helyszínek felkeresésére.

Kolovrat

A Kolovrat az olasz-szlovén határ 3,5 kilométer hosszan húzódó hegygerince Kobarid és Tolmin között, kiváló panorámát nyújtva minden irányba. Egyik oldalon a Júlia-Alpok és a Soca- folyó /Isonzó/. Tolmin városa szinte házról-házra jól látható, körülötte pedig a fentről is gyönyörű kiterjedt folyóvölgy. Az olasz oldalon egészen az Adriai-tengerig láthatunk. A jól kiépített háborús infrastruktúrából számos maradvány járható végig ma is az ismert szabadtéri múzeumban. Bejárhatók a parancsnoki-és figyelőpontok, géppuska-és tüzéri állások, kavernák, lövészárkok szövevényes, hosszú járatai. Most is jól láthatók a hegyen kialakított lövészárkok sűrű hálózatának nyomai. Ezeket szakmai viták után nem eredeti, romos állapotban hagyták meg, hanem az utókor számára jobban megérthető, átlátható állapotban felújítva mutatták be. A hegy legmagasabb pontján találjuk a szlovén-olasz határ jelzését, 1114 méter magasságban a Na gradu csúcson. A határátkö jó alkalmat jelentett a látogatók számára az egyik lábam Szlovéniában, másik lábam Olaszországban nevű játékra, különösen Zalán számára, aki legifjabb, de annál érdeklődőbb és vidámabb útitársunk volt...

A nap hátralévő részében fakultatív programokból választhattunk: néhányan meglátogatták közvetlen közelről a Soca folyó Tolmin melletti partjait, 12 fős csapatunk pedig felkapaszkodott a Tolmin közvetlen közelében található szabályos kúp alakú Kozlov rob hegy tetején lévő várromhoz. A 12. században épült váron többször is átgázolt a történelem vihara. Itt volt Szlovénia első, véres parasztfelkelése, aztán megjárták a helyet a törökök, a Habsburgok és Napóleon csapatai is. Ma már egy békés, szép és könnyű hegyi túra lélegzetelállító kilátással Tolminra, a szépséges Soca-völgyre és a környező gyönyörű hegyekre.

A Doberdó /A magyar Golgota/

A következő napot Olaszországban töltöttük. Már az oda vezető út is bámulatos volt a Soca, majd a határ másik oldalán jelenleg is Isonzó nevet viselő folyó csodaszép völgyében. Kies, vonzó falvak és kisebb városok követik egymást. Kanal, az olaszos hangulatú kisváros fontos közlekedési csomópont: már a római időktől híd állt itt. 1906-ban épült a híres solkani vasúti viadukt, amely 85 méteres hosszával és 36 méteres magasságával még ma is a legnagyobb kőboltozatú vasúti híd a világon. Igazi építészeti bravúrnak számított akkoriban: az anekdota szerint az első vasúti szerelvény

átgördülésekor a tervező mérnök halántékához szorított revolverrel állt a híd lábánál. A vonat átért, így a lövés nem dördült el, a híd ma is használatban van. Igaz, az első világháborús harcok közben bombatalálatot kapott, de újjáépítették. Azóta a közelben épült egy másik, közúti híd is. Mindkettő forgalmas és igen látványos átkelő, különösen jól mutat a légi felvételeken. A vasúti híd és a folyó közvetlen szomszédságában, nehezen megközelíthető terepen található az Isonzó „legmagyarabb”, eredeti helyén meghagyott katonai temetője. A környék óriási hegyeiben /Sabotino, Sveta Gora, Podgora/ zajlott véres harcok rengeteg magyar áldozatát temették ide.

Következő megállónk a környék legnagyobb városa: Gorizia, /Görtz, Gorica/, amely súlyos harcok színtere volt mindkét világháborúban. Az 1947-es béke két részre szakította a várost – nagyobb része, az óvárossal Olaszország része lett, a kisebb az akkori Jugoszláviáé. Tito országa gyors ütemben egy új várost épített a keleti oldalon: Nova Gorizia néven, amely most már Szlovéniához tartozik. Így lett itt az Unió egyetlen kettéválasztott ikervárosa, szerencsére a szögesdrótos kerítés már a múlté... Szlovénia uniós csatlakozásakor a régi, kisebbik vasútállomás előtti szép teret az olaszok Piazza della Transalpinának, a szlovénok pedig Európa térnek nevezték el. Gorizia így a gazdag történelmi szimbólumok városa lett. Nova Goriziában működik Szlovénia legnagyobb kaszinója. A környéken a gazdasági adottságok eléggé szegényesek, ezért lett a város fő „iparága” a kaszinózás, a hozzá kapcsolódó nem igazán kívánatos kísérő jelenségekkel kiegészítve...

A város történetében a magyarok is korán megjelentek: „Gorizia eredete a magyarok kalandozásához kötődik a 10. század első felében. A magyar portyázók megállítása érdekében a tartomány lakossága lerombolta az Isonzó felett húzódó római kőhidat...” írja egy Gorizia történetét bemutató kiadvány. A /ma már/ olasz Gorizia a Habsburg-időkben az osztrák arisztokrácia nyaralóhelye volt /”ausztriai Nizza”/, amelyet Olaszország is mindig vissza akart foglalni. Ez az első világháború egyik nagy célja volt számukra, és hatalmas áldozatokkal, a 6. isonzói csatával sikerült elérniük. Somogyváry Gyula, a kissé elfeledett magyar író egyik regényében mondja a Goriziával szemben álló kis hegyről, Podgoráról: „Istenem hányan haltak meg ezért a dombért?” És persze Goriziáért...

A város legszebb látnivalója a hegyen álló látványos, szépen karbantartott vár. Hatalmas bástyákkal, díszes kőkapu kétféjű sást mintázó címerrel, velencei oroszlánnal, a várfalról gyönyörű kilátással a városra, az Isonzó völgyére, a környező hegyekre, a Doberdó-fennsíkra. A város és a várudvar parkjai a pínna fenyőkkel és más délszaki növényzettel Toscanát idézik. A külső vár területén egy régi palotában helyezték el Olaszország leggazdagabb első világháborús múzeumát, a Museo della Grande Guerra di Gorizia / A Nagy Háború Múzeuma/. A gyűjtemény rengeteg újszerű eszközzel, nem szokványos módon mutatja be a háború történetét, elsősorban az érzelmekre való hatással. Komplet harctéri jelenetek, makettek, spanyolbakok és más szögesdrót-akadályok láthatók, közben pedig hangszórókból a háború ijesztő hangjai hallhatók. Sötét kavernában egy katona ül mindennapi tárgyai között, a falon Ferenc József jóságos képmása. A hatásos és profi múzeum alapos tájékoztatást adott a kiállított témákhoz minden érintett ország nyelvén, így magyarul is. Szegedi csoportunk számára volt még egy meglepetés: éppen a látogatásunkat követő napig volt a múzeumnak egy vendége Szegedről: a híres Doberdói fa, amelyet közel 3 hónapig állítottak ki. A legendás fa visszatért szülőhelyére. Szinte hihetetlen, de a doberdói fennsíkon kivágott fa helye és Szegedre kerülése pontosan ismert, fotókkal dokumentált.

Az igaz történet: van egy kis falu a Doberdói fennsík kapujában: San Martino del Carso. A helyszínen különösen kegyetlen, hosszan tartó harcok voltak. Már a falu szélén magyarul is olvasható, hogy itt található a Magyar Királyi 4. Honvéd Emlékmű. Az itt harcoló katonák többsége az Alföldről, a Partiumból és jelesen Szegedről érkezett, szenvedésük helyét a környéken négy egyforma, egyszerű emlékművel „emlékgulával” jelölték meg. A szegedi 46-os gyalogezred katonái a falu szélén lévő Templomdombon a rommá lőtt templom közelében, az akkor már kopár tájon találták azt a magányos eperfát, amely néma szemtanúja volt szenvedéseiknek, amely aztán a „doberdói fa” néven vonult be később a gyalogezred, majd Szeged történetébe. A harcosok úgy

éreztek: sok a hasonlóság köztük és a fa között: párhuzamot láttak a saját életük és a fa élete között, szinte jelképpé magasztosult. Amikor a fa az ágyúzások után már a kiszáradás előtt állt, az ezred parancsnoka, Zeiss Oszkár kitalálta: magukkal viszik a túlélők Szegedre. Kivágták, majd egyházi szertartás keretében tisztelettel elbúcsúztatták és ezután szállították Szegedre, mindez fotókon ma is látható. A jeles emlék azóta a Móra Ferenc Múzeum tulajdonában, a Fekete-házban látható. A történet azért is szinte meseszerű, mert a faluról látható régi fotókon jól látszik: a környéken akkor már nyoma sem volt az életnek: a fák, bokrok rég kipusztultak az állandó tűzérési támadások következtében. A háború amúgy sem barátja a növényzetnek: lehetőséget ad az ellenségnek az álcázásra, rejtőzködésre. Ezért volt, hogy a védők saját maguk szabadultak meg a növényzettől. Sajnos a falu épületeiből is csak romok maradtak, a lakosok többnyire elmenekültek. Aki itt maradt, biztosan nem élte túl a harcokat. Ez a sokat szenvedett falut ábrázoló korabeli fotókon egyértelműen látható...

A híres fa története itt még nem ért véget: az olasz és magyar történelmi hagyományápolók együttműködésének szimbóluma az a frissen ültetett eperfa csemete, amelyet 2017 őszén, a fa Szegedre kerülésének 100. évfordulóján ültettek, pontosan a doberdói fa egykori helyére. A facsemetét Szegedről vitték a jeles helyszínre a Csongrád megyei Meritum I. Világháborús Hagyományőrző Egyesület segítségével... Szívmelengető látni a helyszínen, hogy a helyiek minden fontos eseményt, résztvevőt megjelölve, magyar feliratokkal is tájékoztatva tisztelettel gondozzák az áldozatok emlékét. A látogatók pedig elárasztják emlékeikkel, nemzeti színű szalagokkal, koszorúkkal az emlékhelyeket. A nagyváradi gyalogezred emlékgúlája és a mellette álló feliratos tábla mögött látható egy tágas rét, amelyen elszáradt fűcsomókat lenget a szél. Ez is emlékhely: a hírhedt „halálrét”. A hírmondók szerint ezen a helyen történtek az összeütközések, itt voltak a kitérés próbálkozások. Nagyon sok ember halt meg itt. Mi sem háborgattuk a halottak nyugalmát...

A harcokban részt vett Kratochwil Károly ezredparancsnok írta visszaemlékezésében: „Vándor, ha egyszer végigjárom azokat a véráztatta, nekünk oly szent helyeket, akkor... a Monte San Michele északi lejtőjén a 124. magassági ponton, San Martino del Carso ... egyszerű, cementtel összeragasztott, karsztkövekből épített két és fél méteres gúlákat találsz, mindegyiken e felírással: A magyar királyi nagyváradi 4. honvéd gyalogezred hősi halottainak és dicsőséges harcinak emlékére. Állj meg egy pillanatra, vedd le a kalapodat, s mondj egy rövid imát azokért, akik mindhalálig híven harcoltak.”

A falu lerombolt templomának romjait meglátogatva /az emlékgúla mellett/, a már régen újjáépült kis falu főterén újabb emléktáblákat találtunk. Megemlékeznek az itteni harcokról, és a magyar ötvenhatról is: Nagy Imre ifjú katonaként ebben a faluban szolgált. „Szerencséjére” néhány hónap után könnyebben megsérült, ezért gyógykezelésre hazaküldték...

A faluban található a híres olasz költő: Giuseppe Ungaretti emlékparkja, aki szintén San Martinoban és környékén harcolt. Itt született verseskötetben örökíti meg a helyet a San Martino del Carso című vers, ezért a faluban kiemelt tisztelettel övezik. Magyarok számára kihagyhatatlan az a magánmúzeum /Museo della Grande Guerra di San Martino del Carso/, amit a helyi „Barlangkutató Csoport Carsico” történelemre szakosodott szekciójának önkéntes kutatói hoztak létre és tartanak életben nagy lelkesedéssel, nagyrészt a helyben talált leletek bemutatásával. Könnyű faépületben gyűjtöttek össze minden fellelhető elmélet a háború történetéről, rendszeres kapcsolatot tartanak a magyar kutatókkal, szívesen fogadják és kalauzolják a magyar és más látogatókat. Nemcsak ők, hanem a falu lakói is gondosan ápolják a háború emlékeit... Persze ezek között is rengeteg a magyar vonatkozású: például a hatalmas fénykép-gyűjteményben sokan itt tudtuk meg, hogy a szegedi Hősök Kapuján lévő Feszty Árpád-freskón is látható a doberdói-fa ábrázolása...

A közeli San Michele a Doberdo-fennsík északi magaslata, a goriziai hídfő védelmének egyik legjelentősebb pontja, stratégiai jelentőségű helye a magyar és az olasz szembenálló felek számára egyaránt. A magyarok számára a „magyar Golgota”, az olaszok számára a nagy Itália emlékműve,

másfél éven át tartó hat csata végpontja, több százezer áldozat életének kioltója. A keleti fronton a monarchia hadvezetése itt alkalmazott először szörnyű veszteségekkel járó gáztámadást /1916. június/, ezzel próbálva eldönteni a már évek óta mozdulatlan harcok kimenetelét. A hegyen több emlékmű, egy múzeum, felújított harctéri építmények: hatalmas, elágazó, több száz méter hosszúságú kavernák, lövészárkok találhatók a terjedelmes szabadtéri múzeumban. Az emlékművek között van egy igazi ritkaság: egy olasz nyelvű feliratos kő, egy régebbi emlékmű része. Az újabb olasz emlékmű egy kőhalomba építette be a régi feliratos követ, amelyen a következő szöveg olvasható: „Ezeken az ormokon olaszok és magyarok hősiességgel harcoltak és testvérekké lettek a halálban.” Az olaszok nagyvonalú gesztusa elégtétel az „ellenséges” katonák számára. Hiszen a katonákat nem az ellenségesség, hanem a „hű kötelességteljesítés”, a hazához, a parancshoz, a mellettük küzdő bajtársakhoz való hűség állította szembe egymással. San Michele és San Martino del Carso az olasz állam által „Sacra Zona” elnevezéssel megjelölt terület. A hely történeti fontosságát mutatja, hogy a San Michele lejtőjéről hozták Budapestre az ismeretlen katona maradványait, amelyet azóta is a Hősök terén elhelyezett emlékhely őriz.

„A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés...” írja a költő. Talán ez a doberdói Magyar Golgota üzenete a ma élők számára.

Visintini, egy különleges sorsú emlékhely /Magyar Kápolna, Capella Ungherese/

Doberdo del Lago-hoz tartozik a kicsi, pár házból álló, többnyire szlovénok lakta falucska: Visintini. Itt is harcok folytak a Nagy Háború idején, az áldozatokat ideiglenes jelleggel a falusi temető közelében hantolták el. A katonák már ekkor, a harcok közben elkezdtek egy kis emlékkápolnát építeni bajtársaik emlékére. / Mekkora lelkiismeret-furdalt ehhez! Amikor a háború váratlanul gyorsan véget ért, nem volt idő a befejezésre. A szentély és a belső díszítés már nem készült el. Érdekes véletlen: a felszentelés időpontját november 11-re tűzték ki, ami végül a Nagy Háború utolsó napja lett. Az épületet a megosztott telek nagyobb részének tulajdonosai kezdték használni mezőgazdasági célokra, tárolásra. Szerencsére maga az épület így átvészelte a 75 évet, a tulajdonosok igyekeztek megtartani az állagát. Az 1990 előtti kettéválasztott Európában nem kedveztek a feltételek az efféle félbemaradt ügyek rendezésére. Végül több különféle magyar és olasz szervezet és a két állam támogatásával 2008-ra, a háború befejezésének 90. évfordulójára készült el teljes egészében a kápolna. 2009. május 29-én, a Hősök Napján szentelték fel Súlyom László akkori köztársasági elnök vezetésével, az olasz állam képviselőinek és a történelmi egyházak vezetőinek jelenlétében ökumenikus szertartás keretében. Azóta az emlékhelyet elborítják a látogatók virágai, nemzeti színű szalagjai.

Redipuglia, Fogliano

Redipuglia Monfalcone kikötőváros közelében található, a legnagyobb olaszországi első világháborús emlékmű. Valójában gigantikus méretű, egy 117 méter magas hegyoldalt beborító csontkamra. Ahogy Caporetto-ban, itt is 1938-ban építették az emlékhelyet, ugyancsak Mussolini avatta fel. Elképesztő mérete, amely az előtte elhaladó forgalmas útról már messziről jól látható, a caporettoinál is megdöbbentőbb látvány. Több mint 100000, ebben a térségben megszüntetett katonai temetőkben eltemetett áldozat maradványait őrzik itt. A piramisra emlékeztető építményben lépcsőszerűen sorakozó 22 hatalmas kőterasz rejtje a maradványokat. Az írástáblákon a nevek mellett D'Annunzio epigrammái olvashatók, felettük egymást érik a „Presente” feliratok, ahogy már Caporetto-ban is láttuk. Két oldalon a már messziről látható ciprusok sora, a domb tetején három

Kálvária-kereszt és kápolna. Az emlékművet ott jártunkkor éppen felújították, ezért csak az útról tudtuk megnézni, így is elképesztő, lenyűgöző látványt nyújtott...

Redipugliával teljesen egybeépült Fogliano falu, ahol a helyi civil temető mellett van a Monarchia szépen gondozott sírkertje. A bejáraton a német „Életben és halálban egyesülve” felirat olvasható a közel 15 ezer osztrák-magyar áldozatot, köztük sok ismeretlent befogadó temetőben. A bejáratnál látható fotó szerint Ferenc pápa 2014 őszén látogatást tett a helyszínen, és imádkozott a sok magyar nevet is tartalmazó sírok között és a redipugliai emlékműnél egyaránt. A közelmúltban történt felújítás során a helyiek a „győztes” kifejezést a „baráti” szóval váltották fel. Itália ezek szerint már megkülönböztetés nélkül emlékezik a saját és a hajdani ellenség halottaira.

Duino

Utolsó napunkon magunk mögött hagytuk a háború szomorú emlékeit. Elérkeztünk a „Béke Ösvénye az Alpoktól az Adriáig” legdélebbi pontjára, a tengerhez. Utunk során, bár természetesen nem látogathattunk meg minden állomást, így is átfogó és teljes képet kaptunk a kiválóan felépített történelmi útvonalról. Erre a napra a délutáni Mariborban megejtett rövid városnézéssel egybekötött pihenőt nem számítva csak a hatalmas sziklaszirtre épített tengerparti kastély megtekintése maradt. A középkorban épült, ma is történelmi arisztokrata családok tulajdonában lévő festői várkastély kitűnő állapotban van. Szemmel láthatóan folyamatosan gondozzák, karbantartják. Története során többször bővítették, restaurálták. A vár a nagy háborúban gyakorlatilag az osztrák magyar első védelmi vonal része és legdélebbi pontja volt, így szerves része az Alpok-Adria történelmi útnak. Ma már lenyűgöző kilátása a tengerre, bámulatosan gazdag múkincsei, belső berendezése és az itt járt híres emberek keltik fel a látogatók érdeklődését. Arisztokraták, uralkodó családok tagjai, híres művészek fordultak meg itt. A tulajdonos család tagjai mindig lelkes mecénások voltak. Egyik legismertebb támogatójuk Rilke volt, aki többször megfordult a kastélyban. Itt született a költő híres versciklusa, a Duinói elégiák. A Sistiana-öböl feletti sziklaszirten kialakított sétaút a kedvence volt, ezért az utókor azóta is Rilke-ösvényként ismeri. A két kilométeres csodás sétautat a National Geographic Magazin is a világ legszebb sétányai közé sorolta...

A történelem is jelen volt a kastélyban: Ferenc Ferdinánd trónörökös a végzetes szarajevói látogatása előtti utolsó éjszakáját a gyönyörű és békés kastélyban töltötte.

Kirándulásunk szervezői: Nagy Zsuzsanna, /Somogyi-könyvtár/ és Bíró Gábor /gimnáziumi történelem tanár és idegenvezető/ kiváló munkát végeztek. Köszönet érte. Külön elismerés jár idegenvezetőnknek, aki gyakorló történelemtanárként kiemelkedő szakmai tudással, nagy helyismerettel, a téma iránti mélységes elkötelezettséggel és empátiával végezte feladatát. Ahol a program engedte, könnyed és humoros volt: így lehetett ez az alapjában véve szomorú tematikájú utazás mégis kellemes és hangulatos. A beszámoló megírásában nagy segítség volt a már említett Szlovéniában kiadott magyar nyelvű könyv a Béke Ösvényéről, valamint egy magas színvonalú, értékes és érdekes weboldal, amelyen magyar kutatók gyűjtik és osztják meg szöveges és képes ismereteiket a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Egyesület blogja: a nagyhaboru.blog.hu. Tanulmányozását az érdeklődőknek jó szívvel ajánlhatjuk.

Amikor befejezem ezt a beszámolót, éppen a Nagy Háború lezárásának 100. évfordulóján tartott megemlékezések másnapján vagyunk, ahol részt vettek a világ minden részéről érkezett vezetők: a háború „győztes” és „vesztes” országaiból és a volt gyarmatokról, a nagyhatalmakhoz csatlakozó kisebb országokból is. Ennek végkicsengése az volt, egy háborúnak nincsenek igazán győztesei és vesztesei: mindenki károsodik, mindenki áldozat. A veszteségeket csak úgy lehet elkerülni, ha magát

a háborút elkerüljük, és a békét őrizzük. Ugyanez a tanulsága a mi emléktúránknak, amit tartalmas szépsége miatt mindenki számára ajánlani tudunk.

A szlovén Julius Kugy /a Júliai Alpok szerelmese, tudós kutatója, úttörő hegymászója, költő, akinek az imádott hegyek felé tekintő szobrával ma is találkozhatnak a Triglav Nemzeti Parkban túrázók/ írta:

„A háború még mindig dühöng. De végül minden völgyet megáld majd a béke, a hegyek felett kegyelmesen a régi, Isten adta nyugalom fog uralkodni. Akkor felkeressük majd a sírokat és köszönetet mondunk hősi halottainknak.”

Rafai Mária

2018. november 12.